

KATJA TERVO

Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos

Maaseutu alueellisissa maaseutu- ja ympäristöohjelmissa – kohtaavatko tavoitteet ja keinot toisensa?

”Ekokupla. Ihana elämä maalla on kestäväntöntä kehitystä. Omakotitalo haja-asutusalueella kerää elinkaarensa aikana auton mittariin helposti miljoona ylimääräistä kilometriä.” (Karjalainen 14.6.2009.) Näin kirjoittaa sanomalehti Karjalainen kesällä 2009 maaseudulla asumisen epäekologisuudesta. Maaseutu- ja ympäristöasiat liittyvät toisiinsa, mutta niihin liittyy myös ristiriitaisia tavoitteita. Ristiriitaisuudet johtuvat pitkälti siitä, että maaseudun ympäristökysymykset sijoittuvat kahden eri sektoripolitiikan, maaseutu- ja ympäristöpolitiikan välimaastoon. Tässä analyysissä tarkastelen sitä, kuinka maaseutu- ja ympäristöpoliittiset tavoitteet ja keinot kohtaavat alueellisissa maaseutu- ja ympäristöohjelmissa.

Maaseutupolitiikka on eurooppalaistunut Suomen liittyttyä Euroopan unioniin. EU-jäsenyyden vuoksi Suomen maaseutupolitiikassa siirryttiin ohjelmaperusteiseen aluekehittämiseen. Ohjelmaperusteinen aluekehittämisen voidaan katsoa alkaneen Suomessa vuoden 1994 alusta voimaan tulleen aluekehityslain myötä. Tietoisuus EU:n rakenne- ja aluepolitiikan ohjelmallisuudesta vauhditti muutosta. EU-jäsenyyden jälkeen Suomen maaseutupolitiikan ohjelmallisuus aluepolitiikassa on vahvistunut edelleen. (Hyyryläinen & Rannikko 2000: 21.)

Maaseudun kehittämisessä erotetaan laaja ja suppea maaseutupolitiikka (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009: 9). Laajalla maaseutupolitiikalla tarkoitetaan eri hallinnonalojen poliittisia toimenpiteitä, jotka koskettavat maaseutua. Maaseutupoliittiset kokonaisuohjelmat kuuluvat laajaan maaseutupolitiikkaan. Kesällä 2009 valmistunut *Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009–2013* on viides perättäinen Suomessa ilmestynvä maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma. Suomen EU-jäsenyyden aikana laajaa maaseutupolitiikkaa on pyritty toteuttamaan alueellisilla maaseutuohjelmilla. Suppea maaseutupolitiikka viittaa niihin yhteiskunnallisiin keinoihin, joiden tarkoituksena on maaseudun kehittäminen. Suppean maaseutupolitiikan välineitä ovat erilaiset kehittämishankkeet, aluekehitysohjelmat, kylätoiminta ja alueelliset maaseutuohjelmat.

Alueellisten maaseutuohjelmien laatimiset ovat vastanneet TE-Keskusten maaseutuosastot. Analyysissä ovat mukana viisitoista alueellista maaseutuohjelmaa (ks. taulukko 1.). Alueellisten maaseutuohjelmien sisällöllinen vaihtelevuus on vähäistä, sillä uudemmat vuosille 2007–2013 laaditut alueelliset maaseutusunnitelmat noudattavat rakenteeltaan kansallista Manner-Suomen

maaseudun kehittämisohjelmaa. Alueelliset ohjelmat nostavat kuitenkin esiin alueiden erityispiirteet ja korostavat niitä toimenpiteitä, joita kyseisellä alueella halutaan toteuttaa ohjelmakauden aikana. Ne sisältävät alueen nykytilan arvioinnin, vision tulevasta sekä strategiset tavoitteet päämäärien saavuttamiseksi. Alueellisten maaseutuohjelmien keskeisiä sisältöjä ovat maaseudun elinkeinot, maaseudun aluerakenne, väestö, asuminen ja ympäristö.

Alueelliset ympäristökeskukset ovat olleet päävastuussa alueellisten ympäristöohjelmien laatimisesta. Ne ovat useiden eri tahojen ja asiantuntijoiden yhdessä laatimia toimintaohjelmia, joiden laatimisessa on hyödynnetty sidosryhmiltä pyydettyjä lausuntoja. Lausuntokierroksella on haluttu myös samalla sitouttaa sidosryhmiä ohjelman noudattamiseen. Tutkimuksessa analysoitiin yksitoista alueellista ympäristöohjelmaa (ks. taulukko 1.). Alueellisten ympäristöohjelmien tavoitteet pohjautuvat laajempiin, ympäristöministeriön asettamiin ympäristöpoliittisiin tavoitteisiin. Alueelliset ympäristöohjelmat eivät sisällä sitovia määräyksiä. Ne ohjaavat vapaaehtoisia ympäristötoimia alueiden ympäristö- ja kehityskysymyksiä ratkaistaessa. Laajemmat poliittiset tavoitteet on täsmennetty alueellisten erityispiirteiden mukaan. Alueellisille ympäristöohjelmille ovat luonteenomaisia laajat tavoite- ja toimenpidelistat, mutta useimmissa ohjelmissa nimetään myös konkreettisesti ne keskeiset toimijat, joiden ajatellaan vastavan tavoitteiden toimeenpanosta. Lisäksi alueellisiin ympäristöohjelmiin on kirjattu tavoitteet ohjelman toteutumisen seurannasta.

Alueellisissa ympäristöohjelmissa on sisällöllisiä eroja ja myös määrälliset erot ovat suuret. Sivumäärältään ohjelmat vaihtelevat laajoista 100–120 sivun ympäristöohjelmista varsin lyhyisiin 10–20 sivun raportteihin. Ympäristöohjelmien suuri kirjo kuvaa ohjelmien erilaisia laadintaprosesseja ja toisaalta myös sitä, millaista vaikuttavuutta ohjelmilla on haettu. Suppeammissa ympäristöohjelmissa on panostettu ohjelman sisällön tiiviiseen esittämistapaan sekä visuaalisuuteen, jolloin ne ehkä ovat paremmin omaksuttavissa ja toteutettavissa. Laajemmat ympäristöohjelmat sisältävät kuvauksen ympäristön sen hetkistä tilaa,

tavoitteita ja toimenpiteitä, yhdyskuntaa ja alueiden käyttöä, elinkeinotoimintaa, luontoa, ympäristökasvatusta, -tietoisuutta ja -tutkimusta sekä ympäristöohjelmien toimeenpanoa ja rahoitusta. Osa alueellisista ympäristöohjelmista ottaa lähtökohdaksi kestävän kehityksen käsitteen ja rakentaa ohjelman ympäristöpoliittiset tavoitteensa sen pohjalle.

Tässä analyysissä tarkastelen maaseutu- ja ympäristöpoliittisten tavoitteiden ja keinojen kohtaamista alueellisissa maaseutu- ja ympäristöohjelmissa.¹ Tavoitteenani on selvittää, millaista maaseutua alueelliset maaseutuohjelmat ja alueelliset ympäristöohjelmat poliittisilla tavoitteillaan tuottavat seuraavin tutkimuskysymyksin:

- 1. Millä tavoin maaseutua määritellään aluetason ohjelmissa?*
- 2. Millä osa-alueilla alueellisten maaseutu- ja ympäristöohjelmien tavoitteet ja keinot kohtaavat toisensa ja millä osa-alueilla ohjelmien välillä on ristiriitoja?*
- 3. Millaisia toimeenpanon ongelmia ohjelmissa on?*

Palviainen (2004) on havainnut, ettei alueellisten maaseutuohjelmien ja alueellisten ympäristöohjelmien välille ole muodostunut politiikan tavoitteita ja keinoja välittäviä mekanismeja ja niiden toteutusta tukevia rakenteita. Hän tunnisti ympäristöpoliittisissa toimenpiteissä yksisuuntaisuutta tutkiessaan ympäristöhallinnon ja paikallisten toimijoiden kohtaamista. Maaseutupoliittisissa kokonaisohjelmissa on otettu mukaan yhä enemmän ympäristöpoliittisia toimenpiteitä maaseudun kehittämiseksi. Samantapaista laajentumista ympäristöhallinnon toimenpiteissä ei kuitenkaan ole tapahtunut maaseudun huomioon ottamiseksi. (Palviainen 2004, 128.)

Alueellisten maaseutu ja -ympäristöohjelmien analysoinnissa käytin apuna sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkityksiä. (Tuomi & Sarajarvi 2004: 105–106.) Se voidaan määritellä tutkimustekniikaksi, jolla tehdään luotettavia ja toistettavissa olevia tulkintoja tekstistä tai muusta merkityksellisestä aineistosta niiden käyttöy-

teydessään. (Krippendorff 2004: 18.) Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysi eteni ongelmasuuntautuneen sisällönanalyysin mukaan tutkimuskysymyksistä aineistoon. Etsin analyttisiä polkuja valitsemalla aineistosta sopivia tekstisisältöjä, jotka vastaavat esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Ongelmasuuntautunut analyysi pyrki selvittämään ilmiötä, joka on vaikeaselkoinen tai johon kaivataan vastauksia. Tavoitteena on löytää tekstiaineistosta vastaus tutkimusongelmaan systemaattisella aineiston luennalla. Analysoitava aineisto on laaja. Kaiken olennaisen tekstiaineiston esittäminen tutkimusraportissa on mahdotonta, joten olen valinnut edustavia otteita näistä teksteistä. Tekstinäytteitä tarvitaan, kun vastataan tutkimuskysymyksiin ja havainnollistetaan tutkittavaa ilmiötä. (Krippendorff 2004: 350.)

Maaseudun määritelmät tutkimuksessa ja politiikassa

Maaseutu lukeutuu niihin käsitteisiin, joille on olemassa lukuisia, eri tieteenaloilta käsin tuotettuja määrittelyitä. Maaseutua ei ole helppo luokitella tai kategorisoida, kuten Hyryläinen (2008: 68) toteaa: ”Maaseutu on käsitteenä hieman hankala, monenlaisille mielikuville ja tulkinnoille avoin ja altis.” Keskustelulle on ollut ominaista maaseudun jatkuva ja moninainen määrittely. (Jokiranta 2003; Rosenqvist 2004; Kuhmonen & Niittykangas 2008: 61–73.) Maaseutua voi tarkastella alueellisesti tai puhuntana (Rosenqvist 2004: 39). Aluemaantieteen näkökulmasta maaseutu näyttäytyy alueena, jolla on tiettyjä ominaispiirteitä. Maantieteellisessä maaseudun määrittelyssä rakenteelliset, toiminnalliset ja hallinnolliset kriteerit painottuvat erityisesti. Maaseutupolitiikassa tunnetuin ja käytetyin maaseudun määrittely on maaseudun kolmijako, jossa maaseutu on jaettu kaupunkien läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun maaseutuun. (Malinen ym. 2006: 6; Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009: 17.)

Maataloutta ja maaseutua koskevat määrittelyt liittyvät laajempaan viime vuosina käytyyn teoreettiseen keskusteluun maatalouden ja maaseudun muutoksesta. On esitetty, että on tapah-

tunut siirtymä tuotannollisesta regiimistä jälkituotannolliseen. Tuotannollisella maaseudulla maataloudella oli hallitseva asema niin taloudellisesti kuin poliittisestikin. Siirtymä jälkituotannolliseen maaseutuun on nähty tapahtuneen 1980-luvulla, jolloin perinteinen tuottava maatalous alkoi vähetä ja maaseudusta tuli yhä enemmän vapaa-ajan ja kulutuksen kohde. Jälkituotannollisen maaseudun on usein nähty maatalouden ja ympäristönsuojelun kamppailuna, jossa keskeisenä piirteenä on ympäristökritiikki modernia intensiivistä maataloutta kohtaan. (Marsden 2003; Wilson 2001.) Myös Suomen metsien käytössä on havaittu viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana tapahtuneen samansuuntainen siirtymä tuottavasta jälkituotannolliseen, jolloin metsällä on yhä enemmän merkitystä yksilöiden vapaa-ajassa ja virkistyskäytössä. (Rannikko 2008a.)

Viime vuosina jälkituotannollista mallia kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. (esim. Wilson 2001, 2004, 2007.) Wilson (2001, 2007) on haastanut jälkituotannollisen teoriamallin ja kyseenalaistaa siirtymän ajallisesti lineaarisena tapahtumana. Wilson (2001: 95) nostaa keskusteluun monitoiminnallisen maaseudun regiimi -käsitteen (multifunctional agricultural regime). Monitoiminnallisuuden käsitteessä tiivistyy Wilsonin (2001: 96) mukaan aiempia selityksille paremmin nykyisen modernin maatalouden ja maaseudun ominaispiirteet, joiksi hän kuvaa moninaisuuden, epälineaarisuuden ja alueellisen heterogeenisuuden. Lisäksi maaseudun tarkasteleminen monitoiminnallisuuden kautta sallii molempien niin tuotannollisen kuin jälkituotannollisen samanaikaisen toiminnan maaseudulla.

Teoreettisen keskustelun lisäksi maaseudun määrittelystä käydään jatkuvaa poliittista kamppailua eri toimijatahojen välillä. Uusimmassa maaseutupoliittisessa ohjelmassa todetaan, ettei maaseudulle ole yksiselitteistä määritelmää, sillä maaseutualueet ovat monimuotoisia ja vaihtelevia. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009: 17.) Tämä maaseudun määrittelyn moninaisuus näkyy myös alueellisissa maaseutuohjelmissa. Maaseutu ei taivu yhteen määritelmään, vaan alueellisten maaseutuohjelmien maaseutu sisältää monia eri näkökohtia. Ohjelmien maaseutu on monien eri toimijoiden ympäristö. *Lapin maaseudun tuotanto- ja*

ALUE	ALUEELLINEN MAASEUTUOHJELMA	ALUEELLINEN YMPÄRISTÖOHJELMA
1. Uusimaa	Maaseudun alueelliset kehittämistoimenpiteet Uudenmaan TE-keskuksen alueella ohjelmakaudella 2007–2013. (2006.)	Yhteinen ympäristömme 2020. Uudenmaan ympäristöohjelma. (2007.)
2. Lounais-Suomi (Satakunta ja Varsinais-Suomi)	Satakunnan maaseudun kehittämissuunnitelma vuosille 2007–2013. (2006.) Varsinais-Suomen alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2007–2013. (2007.)	Lounais-Suomen ympäristöohjelma 2007–2012. Ympäristöstrategian toteuttamiseksi Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa. (2007.)
3. Häme	Hämeen alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2007–2013.	Ihmisen paras ympäristö – Häme. Hämeen ympäristöstrategia. 2008.
4. Pirkanmaa	Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma 2007–2013. Pirkanmaan alueohjelma. (2006.)	Pirkanmaan ympäristöohjelma 2006–2010. 2005.
5. Kaakkois-Suomi	Kaakkois-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma 2007–2013. 2007.	–
6. Etelä-Savo	Etelä-Savon maaseudun kehittämissuunnitelma vuosille 2007–2013. (2008.)	Etelä-Savon ympäristöohjelma 2005–2010. (2005.)
7. Pohjois-Savo	Pohjois-Savon alueellinen maaseutusuunnitelma 2007–2013. (2007.)	–
8. Pohjois-Karjala	Pohjois-Karjalan alueellinen maaseutuohjelma 2007–2013.	Polkuja tulevaisuuteen. Pohjois-Karjalan ympäristöohjelma vuoteen 2010. 2000.
9. Keski-Suomi	Keski-Suomen maaseutuohjelma 2007–2013. (2007.)	Askel uudelle vuosituonnille. Keski-Suomen ympäristöohjelma vuoteen 2005. (1997.)
10. Länsi-Suomi (Etelä-, ja Keski-Pohjanmaa sekä Pohjanmaa)	Alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2007–2013. Keski-Pohjanmaan maakunta. Pohjanmaan maakunta. 2007. Lakeuren elinvoimaanan maaseutu. Etelä-Pohjanmaan alueellinen maaseutuohjelma 2007–2013. (2006.)	Länsi-Suomen ympäristöohjelma vuoteen 2006. (2001.)
11. Pohjois-Pohjanmaa	Pohjois-Pohjanmaan alueellinen maaseutuohjelma 2007–2013. (2006.)	Pohjois-Pohjanmaan ympäristöstrategia 2005–2015. Pontevalla yhteistyöllä laatu-ympäristöksi. (2005.)
12. Kainuu	Elinvoimainen ja uudistuva maaseutu. Kainuun alueellinen maaseutusuunnitelma 2007–2013. (2007.)	Kainuun ympäristöohjelma 2006–2009. (2006.)
13. Lappi	Maa Ponteva. Lapin maaseutuohjelma 2013. (2005.)	Lappi ja kestävä kehitys. Ympäristöohjelma. (1993.)

Taulukko 1. Tutkimuksessa analysoidut alueelliset maaseutu- ja ympäristöohjelmat.

asutusrakenne on monimuotoinen: laajassa maakunnassa on monenlaisia maaseutualueita (MO, Lappi: 6).²

Maaseutuohjelmien maaseudut

Alueellisista maaseutuohjelmista löytyy neljä erilaista maaseudun määrittelyä: maaseutu elinkeinon sijaintipaikkana, maaseutu asuinpaikka-

na, maaseutu kulttuurin ja perinteen paikkana ja maaseutu vapaa-ajan paikkana. Seuraavassa kuvaan näitä erilaisia maaseutuja.

Maaseutu monien elinkeinon sijaintipaikkana

Maaseutu määrittyy alueellisissa maaseutuohjelmissa ennen kaikkea elinkeinon kautta.

Ohjelmissa kuvataan alueelle tyypillisiä elinkeinoja, elinkeinojen tilaa, muutosta ja tulevaisuuden kehitymis- ja kasvumahdollisuuksia. Maaseudun perinteisiä ja taloudellisesti merkittävimpiä elinkeinoja ovat maa- ja metsätalous, Lapissa porotalous. Lisäksi maaseutuohjelmissa merkittäviksi maaseudun elinkeinoiksi luetaan esimerkiksi kalatalous, matkailu ja hevosityrittäisyys. Pienempiä ja usein sivu- tai rinnakkaiselinkeinoiksi nimettyjä elinkeinoja ovat esimerkiksi turkistarhaus ja puutarha-ala. Viimeaikainen maaseudun rakennemuutos on vähentänyt työpaikkoja kaikilla alkutuotannon aloilla ja asettanut uusia haasteita maaseutualueille. Tästä huolimatta maaseutuohjelmat painottavat maa- ja metsätaloutta korostaen niiden merkitystä alueiden elinvoimaisuuden takaajina vastaisuudessaakin kuten seuraavissa lainauksissa:

Keski-Suomi elää puusta (MO, Keski-Suomi: 3).

Lapin metsätalous on Lapin talouselämän runko (MO, Lappi: 24).

Maatalouden kilpailukyvyyn säilyttäminen on Etelä-Pohjanmaan kohtalonkysymys. Sen varassa on paljon kuntien talous, elintarviketeollisuuden säilyminen maakunnassa, sekä elinvoiman perustavanlaatuiset edellytykset. (MO, Etelä-Pohjanmaa: 30.)

Maa- ja metsätalous ovat saaneet rinnalleen uusia painotuksia. Monialaiset maatilat ovat yleistyneet ja ympäristöarvojen voimistumisen vuoksi matkailu, luonnontuoteala ja bioenergia ovat nousseet merkittäviksi elinkeinoiksi alkutuotannon rinnalle. Tätä siirtymää on kutsuttu vihertymiseksi (greening) (Burch ym. 2006: 69), jolla viitataan läntisissä maissa vallalla olevien ideologioiden ja käytäntöjen muuttumista ympäristöystävällisemmiksi. Alueellisissa maaseutuohjelmissa tämä vihertyminen näkyy siten, että tavanomaisen maatalouden lisäksi esitellään luomutuotantoa. Perinteisen metsätalouden rinnalle ovat puolestaan nousseet uudet, kestävänsä metsätalouden mukaiset elinkeinot, bioenergian ja energiapuun tuotanto. Lisäksi ohjelmissa saavat sijaa ympäristöystävälliset ja luonnonmukaiset elinkeinot kuten luonnontuoteala. Uusia elinkeinoja etsitään muun muassa luonnontuotteiden jatkojalostuksesta.

Maaseudun elinkeinojen monipuolistaminen tukemalla erityisesti bioenergia-ala, maaseutumatkailua ja elintarvikkeiden jatkojalostusta. Tulevaisuudenkehittyviä toimialoja ovat myös palveluyrittäisyys (esim. hyvinvointipalvelut, yrityspalvelut), hevosityrittäisyys, ympäristöyrittäisyys, puutuoteala ja metalli. Yritystoiminnan kehittämisessä korostetaan tehokkuuden ja kilpailukykyyn parantumista. (MO, Keski-Suomi: 23.)

Jälkituotannolliseen vaiheeseen liittyä uudella tavalla maaseudun eläinten uudenlainen hyödyntäminen. Maa- ja metsätalouden rakennemuutos on muuttanut hevosen yhteiskunnallista ja kulttuurista merkitystä. Työ- ja tuotantoelämästä on tullut yhä suuremmissa määrin ihmisen toveri vapaa-aikaan. (Tiilikainen 2004: 9; Ratamäki & Schuurman 2006: 40.) Alueellisissa maaseutuohjelmissa hevostalous nostetaan merkittäväksi elinkeinoksi. Hevostalous edistää kaupungin ja maaseudun vuorovaikutusta, mutta se asettaa myös haasteita maaseudun ympäristönhoidolle.

Maaseudun elinkeinoihin on tullut viime vuosina uusi sosiaalinen ulottuvuus, jolla on myös ekologisia piirteitä. Maaseudun luonnonvaroihin perustuvien elinkeinojen rinnalle on noussut hoivan käsite. Alueellisissa maaseutuohjelmissa etsitään uusia palvelutuotannon mahdollisuuksia ja tulevaisuudessa mahdollisesti kasvavia ja kehittyviä toimialoja voivat ohjelmien mukaan olla mm. maatiloilla tuotetut hyvinvointipalvelut ja -yrittäisyys. Kuhmonen ja Niittykangas (2008: 118–120) käyttävät hoivamaatalouden käsitettä, joka viittaa maaseudun resurssien hyödyntäminen ihmisten hyvinvoinnin ja elämänlaadun edistämiseksi. (Yli-Viikari ym. 2009: 10–11.) Elinkeinojen ympäristömyönteisyyden lisäksi ohjelmissa näkyy myös naisten suurempi osuus uusilla yrittäjyyden aloilla. Kun maaseudun perinteiset tuotannon alat olivat miesvaltaisia, maaseudun uusilla yrittämisen aloilla kuten hevostaloudessa, palveluyrityksissä tai hoivayrittäjyydessä näkyy naisvaltaisuus.

Hoiva-alan yrittäisyys, hoitoala yleensä ja erillaiset kotipalvelut ovat tulevaisuudessa voimakkaasti kasvava palveluala. Alan suurimmat investoinnit tehdään hoitoalan yrityksiin, joita ovat erillaiset palvelu- ja hoivakodit. Maaseudun naisilla on erityinen mahdollisuus kehittää

jo olemassa olevaa osaamistaan ja rohkaistua perustamaan uusia yrityksiä. Hoiva-alan tulevaisuuden haasteita ovat verkostoituminen, laatuosaaminen, tuottaminen ja ammatitaito. (MO, Pohjois-Savo: 24.)

Maaseutuohjelmissa ilmenevä maaseudun määrittely elinkeinojen sijaintipaikkana antaa viitteitä jälkituotannollisesta maaseudusta. Maaseutuyhteisö ja maaseudun tila eivät ole enää sidoksissa toisiinsa ja kaupungin ja maaseudun maantieteelliset rajat ovat sekoittuneet. Eräs näkyvimmistä muutoksista maaseudun ja kaupungin eron sekoittumisesta on Pohjanmaan maaseutuohjelmassa esitetty Etelä-Pohjanmaalla Tuurissa sijaitseva maaseutumatkailukohte kyläkauppa Veljekset Keskinen Oy. Viidensadan asukkaan kylässä sijaitseva kyläkauppa on myynniltään Suomen toiseksi suurin tavaratulo. Kyläkauppa on kerännyt ympärilleen kokonaisen kauppakylän: Tuurin alueella toimii yli 60 yritystä. (Suomen suurin kyläkauppa 2009.) Veljekset Keskinen on hyvä esimerkki Cloken (2006: 19) kuvaamasta nykypäivän kaupunki-maaseutu hybridistä. Erilaiset maaseudulle rakennetut ostoskeskukset tai kaupunkiin rakennetut teemapuistot tuottavat kaupunki-maaseutu hybridejä, jotka tuovat luonnon kaupunkiin ja kaupungin maaseudulle. Tuurin kyläkauppa on maaseudulle luotu kaupunkimainen ostoskeskus, maaseutu toimii kulutuksen paikkana. Maaseutu ja kaupunki alueina sekoittuvat, verkottuvat ja ovat liikkeessä. Tämä tarkoittaa myös maaseudun ympäristökysymysten paikantamisen vaikeutumista.

Maaseudun elinkeinot ovat monialaisia, alueen luontoa monipuolisesti hyödyntäviä, keskenään verkostoituneita ja yksittäinen toimeentulolähde voi sisältää erilaisia yhdistelmiä eri alojen työtä ja toimintaa. (MO, Kainuu: 24.)

Maaseutu asuinpaikkana

Toiseksi, maaseutu määritellään maaseutuohjelmissa usein elin- ja asuinympäristöksi. Asuminen selittää yhä useammin maaseudulle sijoittumista. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2007) onkin tuonut julkiseen keskusteluun asuinmaaseutu -käsitteen kuvaamaan maaseudun muuttunutta merkitystä. Alkutuotannon taloudellisen merkityksen vä-

heneminen, väestön vanheneminen ja väheneminen sekä uusien työllistävien elinkeinojen puuttuminen on pakottanut maaseudun kehittäjiä etsimään maaseutuasumisesta uusia toimeentulomahdollisuuksia maaseudulle.

Monet loma-asukkaat saattavat luonnon vetovoiman houkuttelemina muuttaa asumaan ympärivuotiseksi kunnostetussa kesämökissään. Vesistöjen äärellä olevien kuntien profiloituminen rantarakentamisessa tuo houkuttelevuutta maalle muuttoon ja siihen liittyviin mahdollisuuksiin. Erittäin tärkeää on pienentää myös maaseudun sijaintihaittoja (liikenneyhteydet), jotta maaseudulla asuminen ja toimiminen säilyvät kilpailukykyisenä keskuksiin verrattuna. Ohjelmatyöllä pyritäänkin omalta osaltaan tukemaan maaseudun infrastruktuurin säilymistä ja kehittymistä kilpailukykyiseksi. (MO, Kaakkois-Suomi: 32.)

Maaseutu nähdään vakituisen asumisen, mutta etenkin kesämökkiasumisen paikkana. Kesämökkibarometri 2009 kertoo, että vapaa-ajan asuminen on Suomessa kasvussa. Vuonna 2007 Suomessa oli lähes 480 000 kesämökkiä. (Nieminen 2009.) Kuhmonen ja Niitykangas (2008: 66) nimeävät identiteetin erääksi maaseudun ajattelutavaksi. Identiteetti jakaa heidän mukaansa ihmiset maaseudun kävijöihin ja oljoihin. Nykyään yhä suurempi osa väestöstä on kaupunkilaisia, joilla ei ole juuria maaseutuun. Kesämökkikulttuuria edustavat maaseudulla kävijät. Osa maaseudun kesämökkiasukkaista on entisiä maaseudun asukkaita, joista tuli kaupungistumisen ja suuren muuton vuoksi maaseudulla kävijöitä. Erityisesti tässä joukossa nähdään potentiaalia tulla jälleen osaksi maaseudun pysyvää asutusta. Toiveiden realisoinnin esteistä suurimpia ovat maaseudun palveluiden puuttuminen. Alueellisissa maaseutuohjelmissa kuvataan maaseudun haasteita, jotka liittyvät palvelujen heikentymiseen tai tieverkoston rapautumiseen. Erityisesti julkisen liikenteen puuttuminen mainittiin kriittisenä kipupisteinä myös kesämökkien omistajien keskuudessa kesämökkibarometrissa (Nieminen 2009: 5, 33.)

Asuinmaaseudun yhteydessä maaseutu kuvataan myös palvelujen tarjoajana, vaikka palvelujen heikko saatavuus on erityisesti harvaan asutun maaseudun ongelma. Viime vuosina tietoli-

kenneyhteydet ovat parantaneet palveluiden saatavuutta maaseudulla ja mahdollistaneet asumisen ja työn yhdistämisen maaseudulla. Alueellisissa maaseutuohjelmissa etätyö nimettiin maaseudun mahdollisuudeksi edistää alueen elinvoimaisuutta, vaikka tietoliikenneyhteyksien huono saataavuus on paikoin esteenä etätyön toteutumiselle. Toisin ajoin etätyö on nähty eräänä tarttumapintana maaseutu- ja ympäristöpolitiikan kysymysten yhteensovittamisessa. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 1999: 18–19). Ympäristökysymysten yhteydessä etätyö on huomattu eräänä varteentotettavana vaihtoehtona, sillä se vähentää liikennetarpeita, supistaa kaupunkialueiden ruuhkia ja parantaa samalla maaseudun ympäristön laatua, sekä mahdollistaa maaseudulla asumisen. Lisäksi etätyön on katsottu parantavan työntekijän hyvinvointia, sillä viihtyisä työskentely-ympäristö antaa motivaatiota ja intoa työntekoon. Sittemmin etätyön mahdollisuudet on havaittu varsin rajallisiksi maaseudun kehittämisessä (esim. Katajamäki ym. 2001: 35) vaikkakin halukkuus etätyön tekemiseen ei ole kyselytutkimusten mukaan vähentynyt (Nieminen 2009: 31).

Maaseutu – kulttuuria ja perinnettä

Kolmanneksi, maaseutu on alueellisissa maaseutuohjelmissa määritelty erityisenä kulttuurin ja perinteen paikkana. Maaseudun kulttuurin ja perinteen säilyttämistä pidetään tärkeänä. Lisäksi maaseutukulttuuriin liitetään arvokkaita elementtejä, kuten yhteisöllisyys. Seppo Knuutila (2008: 108) havainnollistaa Sivakan kylän tutkimuksessa, ettei paikkaa voi ymmärtää ainoastaan sen konkreettisen sijaintinsa kautta, vaan myös kokemuksina, jossa muistilla ja mielikuvilla on oma merkityksensä. Paikka on Knuutilan mukaan ymmärrettävä myös elettyinä ja kerrottuna todellisuutena. Tästä määritelmästä käsin maaseutu avautuu entistä moniulotteisempaan paikkana. Tämä lisää myös erilaisten näkemysten määrää maaseudun ja sen luonnon käyttötavoista.

Maaseudun muuttokierron piiriin on tullut entistä heterogeenisempi ihmisjoukko ja asujaimisto monipuolista: maaseudulla asuu maanviljelijöitä, yrittäjiä, pen-

delöijä, eläkeläisiä, etätyöläisiä, osa-aika-asujia ja niin edelleen. Kaupunkien läheisyydessä muutoskierro on suurempaa kuin syrjäisillä seuduilla. Elämänvaiheen ja -tilanteen mukaan valitaan joko kaupungissa tai maalla asuminen. Ihmiset hakevat kulloiseenkin elämäntilanteeseen sopivaa asuinympäristöä ja asuntomuotoa. Muuttoon vaikuttavia motiiveja voivat ovat mm. lapset ja näiden ikä, harrastukset ja koulunkäyntivaihe. (MO, Pohjois-Karjala: 5.)

Maaseutu kulutuksen kohteena

Neljäs maaseudun määritelmä liittyy jälkituotannon maaseudun määrittelyyn, jossa maaseutu kuvataan kulutuksen kohteena, erilaisten vapaa-ajan ja harrastustoimintojen paikaksi. Maaseudun kolmijako näkyy selvästi maaseudun vapaa-ajan toimintojen sijoittumisessa. Syrjäinen maaseutu kehittyy yhä enemmän matkailun, vapaa-ajan asumisen ja virkistyskäytön ehdoilla. Asumisen ja yritystoiminnan havaitaan puolestaan vähenevän näillä alueilla ja vastaavasti kaupunkien läheinen maaseutu esitetään edelleen kiinnostavana asumisen ympäristönä. (esim. MO, Pohjois-Pohjanmaa: 47.) Yhä useammin maaseudulla vapaa-aikaansa viettävä on maaseudun ulkopuolta tuleva kaupunkilainen, joka etsii maaseudun luonnosta rauhaa ja virkistymisen mahdollisuuksia. (Rannikko 2008a.) Myös uusimmassa maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa vuosille 2009–2013 maaseutu saa merkityksensä erityisesti ihmisten hyvinvoinnin lähteenä. Maaseudun tulevaisuuden suunta saa merkityksensä asuinympäristönä, mutta luonnonrauha, matkailu- ja virkistyspalvelut ovat ohjelmassa aikaisempaa merkityksellisempinä hyvinvoinnin tuottajia, joilla on myös taloudellista merkitystä maaseudulle.

Ympäristöohjelmien maaseudut

Kun alueellisille maaseutuohjelmille tyypillisiä olivat maaseudun moninaiset määrittelyt, kaikissa alueellisissa ympäristöohjelmissa maaseutua ei mainita välttämättä erikseen lainkaan. Ympäristöohjelmissa maaseutu tulee useimmiten esille harvalukuisina viittauksina haja-asutusalueisiin. Ympäristöohjelmat eivät ole rajanneet ohjel-

mien vaikutuksia alueittain, sillä ympäristölainsäädäntö ja -hallinto ulottuvat koko yhteiskuntaan. Ympäristöpoliittisten toimien katsotaan olevan alueiden rajoja ylittävää toimintaa ja siksi maaseutua ei välttämättä erikseen mainita kaikissa ohjelmateksteissä. Esimerkiksi Keski-Suomen ympäristöohjelman yhtenä tavoitteena on luoda elinvoimaa maaseudulle.

Maaseutu on kulttuurimaisema

Alueellisten ympäristöohjelmien tavoitteet ovat ensisijaisesti maaseutu- ja kulttuurimaiseman säilyttämisessä. Alueellisissa ympäristöohjelmissa maaseutu määritellään toki myös elinkeinojen kautta, mutta maa- ja metsätalous saavat merkityksenä ja oikeutuksensa maiseman tuottajina. Maaseutua ja sen asukkaita, mutta erityisesti maataloutta tarvitaan säilyttämään tietyn tyyppistä ympäristöä, luontoa ja kulttuurisesti arvokasta rakennettua maaseutuympäristöä:

Ongelma: Myös kylien historialliset ominaispiirteet näkyvät vielä, vaikka kylät ovat ajan myötä yhdenmukaisuneet. Maaltamuutto uhkaa maaseudun arvokasta kulttuuriympäristöä. (YO, Länsi-Suomi: 29.)

Maaseudun kulttuuriympäristön säilymisen uhkat ovat kasvaneet maatalouden rakennemuutoksen kiihtyessä. Jatkuvan käytön loppuminen kohdistuu erityisesti maatilojen vanhaan rakennuskantaan, joka muodostaa merkittävän osan Etelä-Savon rakennusperinnöstä. (YO, Etelä-Savo: 17.)

Tavoite: Kulttuurimaisema-alueet pyritään säilyttämään asuttuina ja aktiivisessa käytössä. (YO, Länsi-Suomi: 29.)

Keinot: Maa- ja metsätaloudessa suositaan sellaisia viljelytapoja ja toimenpiteitä, jotka edistävät kulttuurimaiseman säilymistä ja kehittämistä. (YO, Länsi-Suomi: 29.)

Esimerkkien mukaisissa tilanteissa, joissa maaseudun kulttuurimaisema uhkaa hävitä, tarvitaan ihmisen toimia. Ympäristönsuojelun näkökulmasta tarkasteltuna tässä on tietty ristiriita: Ympäristöohjelmien tavoitteena on vähemmän ympäristöä kuormittava maatalous, mutta toisaalta juuri maataloutta tarvitaan säilyttä-

mään maaseutua. Ympäristöohjelmissa maaseutuasuminen nähdään ongelmallisena, mutta toisaalta ”kulttuurimaisema-alueet pyritään säilyttämään asuttuina.” (YO, Länsi-Suomi: 29). Ympäristöohjelmien tavoitteet kulttuurisesti arvokkaan maisemamaaseudun säilyttämiseksi tukevat tietynlaisen maaseudun ylläpitämistä, mikä ei välttämättä tue tasa-arvoisen maaseudun kehittämistä. Ympäristöohjelmissa arvotetaan sitä, mikä on hyvää, toivottavaa ja säilyttämisen arvoista maaseutua. Tiettyjä maaseutualueita pyritään ylläpitämään, mutta maaseudun laajempaa asuttamista ei ohjelmissa välttämättä pidetä ekologisesti kestäväenä vaihtoehtona. Maaseudun määrittelemisen kulttuurimaisemaksi voi merkitä maaseutua, joka on ulkoapäin muokattavissa oleva kohde.

Alueellisissa ympäristöohjelmissa maatalouden ympäristönsuojellinen merkitys korostuu. Ympäristö- ja maaseutuohjelmien tavoitteet kohtaavat toisensa erityisesti maaseutumaiseman säilyttämisen yhteydessä. Maatalouden ympäristötukitoimet mahdollistavat maatalouden ympäristöhoitotyöt ja maaseutuympäristön tilan kohenemisen. Tätä kehitystä tukee myös nykyinen maatalouden rahoitusmalli, jossa liki kaikki suomalaiset maatilat saavat luonnonhaittakorvausta ja ympäristötukea. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen tekemästä perinnebiotooppien hoidon tilan selvityksestä käy ilmi, että vuosina 1991–1998 tehdysissä valtakunnallisessa perinnemaisemien kartoituksessa löydettiin arvokkaita kohteita 18 640 hehtaaria. Nykyisin perinnemaisemien kokonaisalaksi on arvioitu noin 40 000 hehtaaria, josta hoidon piirissä on yli 30 000 hehtaaria. Maatalouden erityisympäristöhoitotuella alueista hoidetaan 34 prosenttia. (Kempainen & Lehtomaa 2009, 57.) Lukujen perusteella maatalouden ympäristötuet näyttävät tuottavan tuloksia maaseudun ympäristön tilan kohentamisessa. Viimeaikaiset tutkimustulokset ovat toisaalta osoittaneet ympäristötuen tehottomuuden maatalouden monimuotoisuuden säilyttämisessä tai sen lisäämisessä. Perus- ja lisätoimenpiteiden tavoitteet on asetettu niin matalalle tasolle, että suurin osa tuista voidaan maksaa viljelijöille, ilman että heidän tarvitsisi muuttaa tavanmukaisia viljelykäytäntöjään. (Kuussaari ym. 2008: 13–14) Maatalouden ja ympäristönsuojelun

yhteistyö maaseudun kulttuurimaisemien säilyttämiseksi jatkuu kuluvalle ohjelmakaudella ristiriitaisuuksista huolimatta.

Maaseudun hajanainen yhdyskuntarakenne ympäristöohjelmien ongelmana

Maaseutupolitiikassa on viime vuosina etsitty asumisesta uusia suuntia maaseudun tulevaisuudelle. Tämä tavoite on kuitenkin ristiriidassa alueellisten ympäristöohjelmien kanssa, sillä niissä kiinnitetään ponnekaasti huomiota yhdyskuntarakenteen kehittämiseen entistä tiiviimmäksi ja ekologisemmaksi.

Ongelma: Hajanainen yhdyskuntarakenne kasvattaa etenkin henkilöautoliikennettä, kun esimerkiksi asuminen ja työpaikat ovat eriytyneet. Kauas palveluista ja työpaikoista rakentava asukas säästää tontin hinnassa, mutta ottaa vastatakseen pikkuhiljaa kertyvistä liikkumiskustannuksista. Kustannuksia kertyy yhteiskunnankin maksettavaksi muun muassa lisääntyvän liikenteen ja kasvavien yhdyskuntateknisten kustannusten muodossa. (YO, Pohjois-Pohjanmaa: 8.)

Keinot: Kehitetään sekä kunnallista että seudullista maa- ja tonttipolitiikkaa, jolla pyritään yhdyskuntarakenteen hajautumisen estämiseen ja asumisen linkkarikustannusten alentamiseen. Taajamien vetovoimaisuutta lisätään maankäytön suunnittelua kehittämällä. Maaseudulla palveluiden saatavuutta parannetaan palveluja ja tietoliikennettä kehittämällä. (YO, Pohjois-Pohjanmaa: 9.)

Keinot: Yhdyskuntarakenteen eheyttämistä tuetaan toteuttamalla laadukasta täydennysrakentamista, ohjaamalla palvelujen sijoittumista sekä suosimalla joukko- ja kevytliikennettä. (YO, Lounais-Suomi: 32.)

Keinot: Kaavoitus ja muu maankäytön suunnittelu on kustannuksia säästävää sekä alue- ja yhdyskuntarakennetta eheyttävää... Alue- ja yhdyskuntarakennetta tiivistetään ja liikkumisen tarvetta vähennetään. Olemassa olevia rakenteita käytetään hyväksi tehokkaasti, taloudellisesti ja tasapainoisesti. (YO, Pohjois-Karjala: 17, 41.)

Ohjelmien väliset ristiriidat liittyvät etenkin haja-asutusalueiden vesihuoltoon ja sen järjestämiseen. ”Haja-asutuksen jätevedet aiheuttavat vesistöille suuremman kuormituksen kuin yhdyskuntien

jätevedenpuhdistamoilla käsitelty vesi.” (YO, Länsi-Suomi: 48). Lisäksi lisääntyvä vapaa-ajan asuminen on ympäristöpoliittisten tavoitteiden kannalta ongelmallista. Uusien vapaa-ajan asuntojen rakentaminen, asuntojen varustelutason nousu ja talviaikainen käyttö vaikeuttavat vesihuollon järjestämistä tulevaisuudessa. (Santala & Isomäki 2008: 153.)

Maaseudun vakinaisen asutuksen vähentyessä vapaa-ajan asuntojen määrä haja-asutusalueilla on lisääntynyt. Viime vuosina suuntauksena on ollut loma-asuntojen siirtyminen ympärivuotiseen käyttöön. Tämä merkitsee yleensä mökkien varustetason parantamista, mm. pesukoneiden hankintaa, ja myös jätevesimäärien lisääntymistä. Haja- ja loma-asutuksen jätevesien fosforikuormituksen on arvioitu olleen vuonna 1998 lähes nelinkertainen yhdyskuntien kuormitukseen verrattuna. (Pohjois-Karjalan YO: 48.)

Ympäristöohjelmien tavoitteissa korostuu ensisijaisesti liikenteen vähentäminen. Keinoksi esitetään yhdyskuntarakenteen eheyttämistä. Eheyttäminen tarkoittaa väestön keskittämistä taajamiin ja maaseudulla kyliin. Erityisesti haja-asutusalueiden katsotaan olevan eheyttämisen tarpeessa. Ohjelmissa perustellaan yhdyskuntarakenteen eheyttämistä muun muassa kustannussyillä. Ympäristöohjelmien kustannustehokkuusajattelussa ei kuitenkaan ota huomioon sitä, että maaseudulla asuminen voi säästää yhteiskunnan kustannuksia ja edistää ihmisten terveyttä ja hyvinvointia.

Yhdyskuntarakenteen eheyttämistä on perusteltu ympäristöpolitiikassa muun muassa ilmastomuutoksen torjumisella. Ilmastomuutos on esimerkki alueellisesti laajemmasta, ajankohtaisesta globaalista ympäristöongelmasta, joka aiheuttaa ristiriitoja maaseutu- ja ympäristökysymysten yhteensovittamisessa.

Ilmastomuutos on ympäristöohjelmakaudella 2007–2020 keskeisin laaja-alainen ympäristökysymys, johon etsitään ratkaisuja. Ilmastomuutoksen torjuntaan tarvitaan monien eri toimijoiden yhteistyötä. Esimerkiksi yhdyskuntarakenteen eheyttämisellä vähennetään liikkumistarvetta ja liikenteen hiilidioksi-

dipäästöjä. Energiantuotannon hiilidioksidipäästöjä voidaan vähentää lisäämällä uusiutuvien energialähteiden sekä bioenergian osuutta. Laaja, yhtenäinen ekologinen verkosto auttaa eri lajien sopeutumista ilmastonmuutokseen. Muuttuvat ilmasto-olosuhteet asettavat haasteita maatalouden ja yhdyskuntien vesistökuormituksen vähentämiselle sekä rakentamiselle. (YO, Uusimaa: 11.)

Mitä ympäristöohjelmien tavoitteenasettelu ilmastomuutoksen torjumisesta tarkoittaa maaseudun näkökulmasta? Ensinnäkin ilmastomuutoksen torjuntaan ympäristöohjelmissa käydään jo aikaisemmin kuvatulla yhdyskuntarakenteen suunnittelulla:

Tavoite: Uudenmaan yhdyskuntarakenne on eheä ja kaupunkikehitys on ekologista. Maaseudulla asutus keskittyy kyliin. Uusimaalaisten elinympäristö vastaa asukkaiden arjen tarpeisiin ja on turvallinen, terveellinen ja viihtyisä.

Palvelut ja työpaikat ovat joukko- ja kevyen liikenteen saatavissa ja yksityisautoilun tarve on vähentynyt. Kaupungit ja kaupunkimaiset ympäristöt ovat hyviä ja haluttuja asuinympäristöjä.

Työpaikat ja palvelut on helppo saavuttaa julkisilla liikennevälineillä. (YO, Uusimaa: 14.)

Uudenmaan alue poikkeaa muusta Suomesta, sillä se on Suomen ainoa varsinainen metropolialue. Työpaikkaliikenne julkisella kulkuneuvoilla onnistuu Helsingistä huomattavasti paremmin, kuin Pohjois-Suomen maaseudulla. Suurien kaupunkimaisten alueiden ympäristöohjelmien tavoitteiden asettelulle onkin ominaista kaupunkilähtöisyys. Ilmastomuutoskeskustelussa maaseutu joutuu helposti altavastaajaksi. Maatalouden on katsottu vaikuttavan ilmastoon enemmän kuin esimerkiksi liikenne (esim. Scherr & Sthapit 2009: 53). Maaseudun asukkaat käyttävät usein omaa autoa, mikä lisää maaseudun osuutta ympäristöpäästöjen määrässä. Onko väestön keskittäminen kaupunkiin ilmastomuutoksen torjumisen avain? Jo nyt maailman suurkaupunkien ympäristöongelmat ovat ilmeiset ja suurkaupunkien hiilidioksidipäästöt edistävät myös reippaasti ilmastomuutosta. Lisäksi väestön keskittäminen kaupunkiin tuo usein mukanaan muita ym-

päristöongelmia, esimerkiksi lisääntyvää kulutusta. Maaseutupolitiikan näkökulmasta katsottuna myös maaseudulla asuminen voi olla ympäristöystävällistä. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2009: 59.) Eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu ei toteuta maaseutupolitiikan vaatimusta yksilöiden tasa-arvoisista mahdollisuuksista valita asuinpaikkansa. Eheyttävää yhdyskuntasuunnittelua voidaan kritisoida myös siitä, että se jättää yksilöiden oman päätäntävällän ympäristöasioiden ratkaisemisessa vähäiseksi.

Maaseutu- ja ympäristöpolitiikan toteutumisen haasteita maaseudulla

Analyysi osoitti maaseutu- ja ympäristöohjelmien erilaisuuden ja toi ilmi kahden eri politiikan välisiä jännitteitä. Ohjelmien vertaileva tarkastelu paljasti, että maaseutu ja ympäristökysymysten välille on vaikea rakentaa yhteistä toimintapolitiikkaa, koska maaseutu- ja ympäristöpoliittinen puhunta ei välttämättä kohtaa ohjelmateksteissä. Ympäristöpolitiikan toimijat näkevät maaseudun puhtaasti ympäristön- ja luonnonsuojellisenä asiana. Ympäristöpolitiikka ei ole kiinnostunut maaseudun elinvoimaisuudesta sinänsä, vaan ympäristöstä, joka sijaitsee myös maaseudulla. (Jokinen 2001: 95.) Tämä politiikan epäyhteneväisyys korostuu, kun kaksi erilaista politiikkasektoria tekee päätöksiä toisistaan erillisinä ja omia tavoitteitaan korostaen. (vrt. Katajamäki ym. 2001: 57.) Alueellisten ympäristöohjelmien tavoitteet ja toimenpiteet eivät ota riittävästi huomioon maaseudun erityispiirteitä, vaan ympäristöpolitiikkaa rakennetaan usein kaupunkipolitiikan näkökulmasta.

Tässä analyysissä luotiin silmäys siihen hallinnollisten ohjelmien retoriikkaan, joilla tuotetaan maaseudun merkitystä. Ohjelmatekstien tarkastelu on tärkeää, sillä ne osaltaan luovat rakenteillaan maaseudun tulevaisuutta (vrt. Rosenqvist 2004.) Alueellisten maaseutu- ja ympäristöohjelmien tarkastelu osoitti, että elinkeinopainotteisilla maaseutumäärittelyillä on vahva asema ohjelmateksteissä. Alueelliset maaseutuohjelmat nojaavat maaseudun merkityksensä tuotannolliseen maaseutuun, jossa maa- ja metsätaloudella nähdään edel-

leen olevan merkitystä hyvinvoinnin luomisessa. Vastaavasti alueelliset ympäristöohjelmat pyrkivät vaikuttamaan näihin elinkeinoihin peräänkuuluttamalla tuotannon ympäristöystävällisyyttä ja edistämään kestävästä maa- ja metsätaloutta. Analyysi osoitti, että perinteisten elinkeinon rinnalle on tullut yhä enemmän ympäristömyönteisiä elinkeinoja, joilla nähdään olevan kasvupotentiaalia ja taloudellista merkitystä maaseudulla tulevaisuudessa. Uudet elinkeinot, kuten esimerkiksi hoivapalvelut, voivat olla eräs mahdollisuus ylittää maaseutu- ja ympäristöpolitiikan välisiä ristiriitaisuuksia.

Alueellisten ympäristöohjelmien välillä on havaittavissa eroja siinä, kuinka maaseutua määritellään ja siinä, miten ja mihin suuntaan maaseutua tulisi kehittää. Muutamien ympäristöohjelmien tavoitteet tai keinot eivät ole ristiriidassa maaseutuohjelmien kanssa. Tästä esimerkkinä voidaan mainita maaseudun kulttuurimaisemien säilyttäminen, joka nähdään ensisijaisen tärkeänä ympäristönsuojelullisena toimenpiteenä molemmissa ohjelmissa. Siten kulttuurimaisemien säilyttäminen toimii politiikkoja yhdyttävänä toimenpiteenä. Toisaalta ohjelmissa on nähtävissä myös ristiriitaisuuksia, joista tärkeimmät liittyvät maaseudun asumiseen, liikkumiseen ja elinkeinoihin. Nämä kysymykset liikkuvat ekologisen, mutta myös sosiaalisen kestävyuden ulottuvuuksilla. Etenkin ympäristöpolitiikan tavoitteet ja toimenpiteet yhdyskuntarakenteen cheyttämisiksi, kuten liikenteen vähentäminen, tarkoittavat maaseudun kehittämisen näkökulmasta maaseutualueiden elinkelpoisuuden heikkenemistä.

Teoreettisesti tarkasteltuna molemmista ohjelmateksteistä voidaan havaita siirtymä tuotannollisesta, maaseudusta jälkituotannolliseen maaseutuun, jossa maaseutu on kulutuksen kohteena. Jälkituotannollinen maaseutu on tunnistettavissa ohjelmateksteistä esimerkiksi Rannikon (2008b) kuvaamana pistäytymisen maaseutuna. Maaseudun merkitykset rakentuvat yhä enemmän kaupungeista käsin, maaseudulla käydään virkistäytymässä, harrastamassa ja lomailmassa. Rannikko (2008b: 54) ulottaa analyysinsä Sivakan pistäytymiskylästä laajemmin myös maaseudun käsitteen määrittelyyn ja kysyy, onko Suomen

maaseutu jakautumassa kaupunkeja ympäröivään asumismaaseutuun ja toisaalta syrjäiseen pistäytymismaaseutuun, jonka sosiaalista elämää hallitsevat muualla asuvat, mutta vapaa-aikaansa maaseudulla viettävät. Maaseudun kehittämisessä kysymykset maaseudun muuttuvista määrittelyistä ovat oleellisia. Analyysin tulokset nostavat esiin joitakin merkittäviä kysymyksiä. Ketkä maaseutua määrittävät, ketkä ovat maaseudun keskeiset toimijat ja mitä tarkoitetaan kun puhutaan maaseudusta? Ovatko alueelliset ympäristöohjelmat edistämässä tavoitteillaan ja keinoillaan pistäytymismaaseudun määritelmää? Mikäli näin on, kaupunkilaisten maaseutua kuluttava rooli tulevaisuudessa on ympäristöhaittoja arvioitaessa otettava huomioon.

Linden ym. (2008) määrittelevät nykyajan maaseudun ominaispiirteiksi monimuotoisuuden ja hajanaisuuden (vrt. Wilson 2001, 2009). Alueellisten maaseutu- ja ympäristöohjelmien tarkastelu osoittaa, että nämä samat ominaispiirteet tulevat esille maaseudun ympäristökysymysten yhteydessä. Esimerkiksi Uudenmaan ympäristöohjelma havainnollistaa, kuinka ristiriitaisia tavoitteet ja keinot voivat olla saman alueen ohjelmien välillä. Alueellisessa ympäristöohjelmassa tavoitellaan eheää ja ekologista yhdyskuntarakennetta, jossa liikkuminen on sujuvaa julkisilla kulkuvälineillä. Yhtäällä saman alueen maaseutuohjelmassa mietitään kuumeisesti, miten saaristossa asuvan väestönosan elämisen edellytykset mahdollistetaan Etelä-Suomen maaseudulla (YO, Uusimaa: 14; MO, Uusimaa: 5).

Alueellisten maaseutuohjelmien ja alueellisten ympäristöohjelmien tavoitteiden ja keinojen tarkastelussa, niiden yhteensopivuudessa ja ristiriidoissa maaseudun ympäristökysymysten ongelmien ratkomisen lähtökohtana tulisi pitää moninaista ja monitoiminnallista maaseutua. (Wilson 2001, 2009). Tämä määrittely ottaa huomioon maaseudun perinteiset käyttötavat ja toimijat sekä näiden lisäksi lukuisan joukon muita maaseudun käyttömuotoja, jotka voivat liittyä elinkeinoihin, asumiseen sekä virkistys-, kulttuuri ja suojelukäyttöön. Maaseudun ympäristönsuojelu ja -hoito sitoutuvat nykyään vahvasti maatalouden ympäristötukijärjestelmään. Maaseudun muuttuvas-

sa tilanteessa myös ympäristökysymysten ratkaisemiseksi tarvittaisiin uudenlaisia keinoja, jotka eivät rajautuisi ainoastaan ympäristötuen kaltaisiksi elinkeinojen tukitoimenpiteiksi.

Uudenlaisia politiikan teon välineitä tarvitaan, jotta maaseudun ympäristökysymyksiä käsittelevä löytyisi yhteinen suunta. Kipeimmin näitä toimenpiteitä tarvitaan ympäristö- ja maaseutuohjelmien yhteisillä alueilla, jotka liittyvät maaseudun elinkeinoihin, maaseudulla asumiseen ja liikkumiseen. Analyysi osoittaa, että sosiaaliset kysymykset nousevat keskeiseksi maaseutu- ja ympäristöpolitiikan rajapinnoilla sijaitsevien ongelmien yhteensovittamisessa. Maaseutu- ja ympäristökysymysten ratkaisemisessa apuna voisi toimia juuri monitoiminnallisen maaseudun näkökulma. Siinä on aineksia nykyistä parempaan yhteistyöhön ja vuoropuheluun eri politiikkasektoreiden välillä. Myös tässä analyysissä esitettyjen havaintojen pohjalta voidaan tämän vaatimuksen katsoa olevan edelleen ajankohtainen.

KIITOKSET

Tutkimusta on rahoittanut maa- ja metsätaloustieteiden tutkimuskeskus. Kiitän käsikirjoituksen kommentoinnista Simo Palviaista ja Ilkka Eistoa.

LÄHTEET

- Burch, David, Kristen, Lyons & Geoffrey, Lawrence 2006: Mitä "vihertyminen" tarkoittaa? Kuluttajat, maatalous ja elintarviketeollisuus. Teoksessa Mononen, Tuija, Silvasti, Tiina (toim.) Ruokakysymys. Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki, 69–87.
- Cloke, Paul 2006: Conceptualizing rurality. Teoksessa Cloke, Paul, Marsden, Terry, Mooney, Patrick (toim.) Handbook of Rural Studies. Sage, London, 18–28.
- Hyyryläinen, Torsti & Rannikko, Pertti 2000: Uuden paradigman muotoutuminen. Teoksessa Hyyryläinen, Torsti, Rannikko, Pertti (toim.) Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä. Vastapaino, Tampere, 21.
- Hyyryläinen, Torsti 2008: Yliopisto maaseutukontekstissa. Teoksessa Kurki, Sami, Kaipainen, Riitta (toim.) Tieteestä tekoja. Yliopiston yhteiskunnallisen vuo-

rovaikutuksen tulkintoja maaseutukontekstissa. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, 57–78.

- Jokinen, Pekka 2001: Ympäristöongelmien määrittely ja politiikan keinot: esimerkkinä maatalous. Teoksessa Haila, Yrjö, Jokinen, Pekka (toim.) Ympäristöpolitiikka. Vastapaino, Tampere, 89–99.
- Jokiranta, Harri 2003: Se on miehen elämää – Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Acta Universitatis Tamperensis 966. Tampereen Yliopisto, Tampere.
- Juutilainen, Jouko 2009: Ekokupla. Karjalainen. Sunnuntaisuomalainen. 14.6.2009.
- Katajamäki, Hannu, Hunnako, Pekka, Kahila, Petri, Palm, Jarmo & Valtakari, Mikko 2001: Vaikea maaseutupolitiikka. Havaintoja maaseutupolitiikan käytännöstä. Vaasan yliopisto Levón-insituutti. Julkaisuja nro. 90. Vaasa.
- Kemppainen, Ritva & Lehtomaa, Leena 2009. Perinnebiotooppien hoidon tila ja tavoitteet. Valtakunnallinen kooste perinnebiotooppien alueellisista hoito-ohjelmista. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 2/2009. Lounais-Suomen ympäristökeskus, Turku.
- Knuutila, Seppo 2008: Seurattu Sivakka – miten mennyt muuttuu ja merkitykset vaihtavat paikkaa. Teoksessa Knuutila, Seppo, Rannikko, Pertti, Oksa, Jukka, Hämynen, Tapio, Itkonen, Hannu, Kilpeläinen, Heidi, Simula, Mikko, Vakimo, Sinikka, Väisänen, Marjaana (toim.) Kylän paikka. Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 107–134.
- Krippendorff, Klaus 2004: Content Analysis. An Introduction to Its Methodology. Second Edition. Thousand Oaks, California.
- Kuhmonen, Tuomas & Niitykangas, Hannu 2008: Maaseudun tulevaisuus. Ajattelun käsikirja. Maahenki, Jyväskylä.
- Kuussaari, Mikko, Heliölä, Janne, Tiainen, Juha & Helenius, Juha (toim.) 2008: Maatalouden ympäristötuen merkitys luonnon monimuotoisuudelle ja maise-malle. MYTVAS-loppuraportti 2000–2006. Suomen Ympäristö 4/2008. Suomen ympäristökeskus, Helsinki.
- Linden, Mika, Aakkula, Jyrki, Voutilainen, Olli, Kuhmonen, Tuomas, Ponnikas, Jouni, Kytölä, Liisa, Juntunen, Teemu, Keränen, Reijo & Tiainen, Timo 2008: Poliitiikan muutoksen vaikutukset alueisiin ja maaseutu-

- väestöön (Vaihe II). Suomen aluetutkimus FAR. Selvityksiä: 35. Sonkajärvi.
- Malinen, Pentti, Kytölä, Liisa, Keränen, Heikki, Keränen, Reijo 2006: Suomen maaseututyypit. Maa- ja metsätalousministeriö.
- Maaseutupoliitikan yhteistyöryhmä 1999: Maaseutupoliitikan ja ympäristöpolitiikan yhteiset mahdollisuudet. Työryhmän raportti 1/1999.
- Maaseutupoliitikan yhteistyöryhmä 2007: Asuinmaaseutu 2007–2010. Maaseutuasumisen kehittämissuunnitelma. Maaseutupoliitikan yhteistyöryhmän julkaisu 2/2007.
- Maaseutupoliitikan yhteistyöryhmä 2009: Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2009–2013. Maaseutupoliitikan yhteistyöryhmän julkaisu 5/2009.
- Marsden, Terry 2003: The Condition of Rural Sustainability. Royal Van Gorcum, Assen.
- Palviainen, Simo 2004: Uusi sopimuksellisuus ympäristöpolitiikan välineenä. Toimintatutkimus ympäristöhallinnon ja maaseudun kohtaamisesta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 70, Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Rannikko, Pertti 2008a: Sivakan metsät avoimina ja suljettuina tiloina. Teoksessa Knuuttila, Seppo, Rannikko, Pertti, Oksa, Jukka, Hämynen, Tapio, Itonen, Hannu, Kilpeläinen, Heidi, Simula, Mikko, Vakimo, Siniikka & Väisänen, Marjaana (toim.) Kylän paikka. Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 25–55.
- Rannikko, Pertti 2008b: Postproduktivismi metsässä. Teoksessa Karjalainen, Timo, P., Luoma, Pentti & Reinikainen, Kalle (toim.) Ympäristösosiologian virrat ja verkostot. Oulun yliopiston Thule instituutti, Oulu, 83–95.
- Ratamäki, Outi & Schuurman, Nora 2006: Susia ja hevosia – Maaseudun eläimet muutoksessa. Maaseudun uusi aika 2 (14), 35–46.
- Rosenqvist, Olli 2004: Maaseudun asemoituminen myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Acta Wasaensia No 129. Aluetiede 9. Vaasan yliopisto.
- Santala, Erkki & Isomäki, Eija 2008: Vesihuollon tulevaisuus. Teoksessa Kujala-Räty, Katriina, Mattila, Harri & Santala, Erkki (toim.) Haja-asutusalueiden vesihuolto. Hämeen ammattikorkeakoulu. Julkaistu yhteistyössä Suomen ympäristökeskuksen kanssa. Hämeenlinna, 153–158.
- Scherr, Sara J. & Sthapit, Sajal 2009: Maatalous ja maan-
- käyttö ilmastonmuutoksen hillitsemisessä. Teoksessa Maailman tila 2009. Worldwatch-Instituutti. Gaudeamus, Helsinki, 53–74.
- Tiilikainen, Sanna 2007: Hevostalous maaseudulla. MTT:n selvityksiä 67. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Helsinki.
- Nieminen, Markku 2009: Kesämökkibarometri 2009. Tilastokeskus. Työ- ja elinkeinoministeriö. Saatavissa: http://www.tem.fi/files/22175/Mokkibaro08_raportti.pdf. [Luettu 9.4.2009.]
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2004: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.
- Suomen suurin kyläkauppa. Saatavissa: www.tuuri.fi. [Luettu 9.4.2009.]
- Wilson, Geoff A. 2001: From productivism to post-productivism... and back again? Exploring the (un) changed natural and mental landscapes of European agriculture. *British Geographers* 26:77–102.
- Wilson, Geoff. A. 2004: The Australian Landcare movement: towards 'post-productivist' rural governance? *Journal of Rural Studies* 20 (4), 461–484.
- Wilson, Geoff. A. 2007: Multifunctional Agriculture. A Transition Theory Perspective. GABI Publishing, Wallingford, Oxon.
- Wilson, Geoff A. 2009: The spatiality of multifunctional agriculture: A human geography perspective. *Geoforum* 40 (2), 269–280.
- Yli-Viikari, Anja, Lilja, Taina, Heikkilä, Katariina, Kirveennummi, Anna, Kivinen, Tapani, Partanen, Ulla, Rantamäki-Lahtinen, Leena & Soini, Katriina 2009: Green Care – terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. Maa- ja elintarviketalous 141. Saatavissa: <http://www.mtt.fi/met/pdf/met141.pdf>. [Luettu 9.4.2009.]

Alaviitteet

¹Analyysi valmistui osana maa- ja metsätalousministeriön rahoittamaa tutkimushanketta "Maaseutu- ja ympäristöpolitiikoiden tavoitteiden ja keinojen kohtaaminen alueellisesta näkökulmasta tarkasteltuna."

²Aineistoviittaukset ovat tekstissä muodossa MO, Lappi=Lapin alueellinen maaseutuohjelma, YO, Lappi=Lapin alueellinen ympäristöohjelma jne.